

Vincze Gábor:

Álmodozások Kora

Tervek, javaslatok az "erdélyi kérdés" megoldására 1945-46-ban

A két világháború között úgy Erdélyben, mint Magyarországon, számos javaslat, tervezet készült [1 a némi leegyszerűstéssel "erdélyi kérdésnek" nevezett "magyar-román differendum" (Borsi Kálmán Béla) megoldására. A területvita egyik megoldási módozata az 1920-ban létrejött határ] *revíziója* volt.

Az az azonban, hogy az "erdélyi kérdés" határrevízióval történő megoldása nem egyszerű feladat, a kérdés szakértői is tisztában voltak. Ahogy Rónai András, az Államtudományi Intézet igazgatója megfogalmazta: "a nemzetiségi kérdés területi megoldásának legfőbb akadálya Erdélyben eleve az, hogy a különböző nemzetiségek nagy területeken teljesen egymásba keveredve" élnek. [2 Ráadásul az egyetlen, döntően magyar többséggel rendelkező területet (leszámítva a trianoni magyar-román határhoz simuló vékony sávot), a trianoni határtól távol fekvő Székelyföldet, csak egy igen-igen vékony "etnikai korridor" köti össze "a magyar nemzet törzs-területével". Mindezek miatt nyilvánvaló volt, hogy *az "erdélyi kérdés" területi megoldása nem képzelhető el egy nyelvhatárok mentén megrajzolt államhatár létrehozásával.*

Ezzel az alapproblémával az Államtudományi Intézet munkatársai is tisztában voltak, ezért amikor 1940-ben a trianoni magyar-román határ megváltoztatásának lehetősége kézzelfogható közelségbe került, a területrendezés több módozatát is kidolgozták. [3 A magyar-román területvita megoldásának három alap-módozatáról beszélhetünk:

1) A "*korridoros*" megoldás esetén a szakértők a néprajzi szempontokra helyezik a hangsúlyt, vagyis arra, hogy a lehető legtöbb magyart (2/3-át, esetleg 3/4-ét) csatolják Magyarországhoz. Attól függően, hogy a Székelyföldet egy keskenyebb, vagy szélesebb folyosóval kapcsolják az anyaországhoz, beszélhetünk az "*egyszerű*", és a "*bővített korridoros*" megoldásról.

Az "*egyszerű korridoros*" megoldás egyetlen előnye az, hogy *a lehető legtöbb magyar kerül Magyarországhoz -- a lehető legkevesebb románval együtt*, ugyanis Észak-Erdély román többségű vármegyéi Romániánál maradnak és csak egy viszonylag keskeny "köldökzsinór" (a Nagyvárad-Királyhágó-Kalotaszeg-Kolozsvár-Tora-Dicsőszentmárton-Marosvásárhely vonal) köti össze a székelyeket az anyaországgal. Csakhogy egy ilyen típusú határmódoztatás következtében egy olyan, -- meglehetősen szokatlan formájú -- terület nyúlik be a történelmi Erdély közepébe, amely fittyet hány minden közlekedési, és gazdasági szempontnak.

A "*bővített korridoros*" megoldás esetén a Székelyföld egy széles, Közép-Erdélyen keresztül húzódó sávval (vagy az egész Észak-Erdéllyel) kapcsolódik Magyarországhoz. Bár ezáltal gazdaságilag életképes terület jön létre, de ebben az esetben *igen nagy számú (legalább 1 millió) román népesség kerül magyar fennhatóság alá.*

2) A "*partiumos*" megoldás az egész vitás területet úgy osztja meg Magyarország és Románia között, hogy a Partium (és esetleg a Bánát egy része) az előbbi, a történelmi Erdély pedig az utóbbi állam fennhatósága alá kerül. Néprajzi szempontból előnytelen helyzetet teremt, hiszen Magyarországhoz egy román többségű terület kerül, mg a magyarság nagyobb része továbbra

is román fennhatóság alatt marad, ezzel szemben egy észak-déli irányban húzódó államhatár esetén jóval kevesebb gazdasági és közlekedési probléma merül fel.

3) Végül pedig a legkisebb határváltoztatással járó megoldás egy *kisebb mérvű határkiigazítás* lehet, (ezt nevezték "*nyelvhatáros*" megoldásnak is). Ennek az a lényege, hogy csak az a Szatmárnémeti-Nagykároly-Nagyvárad-Arad sáv kerül vissza Magyarországhoz, amelyen egyértelműen *magyar többség* található. Bár etnikai szempontból igazságos megoldásnak látszik, de egy ilyen típusú területrendezés számos közlekedési, valamint gazdasági nehézséget okoz.

Az utóbbi két területrendezési megoldás esetén a szakértők szükségesnek látták, hogy a Székelyföld (esetleg megnagyobbtva a Mezőség egy részével) *autonómiát* kapjon. Olyan elképzelés is fölmerült, hogy a szórványmagyarságot *áttelepténék* a határ magyar oldalára. Végezetül megjegyezzük, hogy mindezek a főbb típusok egymással kombinálva is előfordulhattak a különböző tervezetekben.

A fenti területrendezési módozat közül 1940-ben csak a "korridoros" valamelyik változata jöhetett számításba, mivel a budapesti politikai vezetés (és a magyar közvélemény nagy része) nem támogatta egy olyan típusú határrevíziót, amely a Székelyföldet továbbra is román fennhatóság alatt hagyta volna. Az 1940 augusztus elején Turnu Severinben kezdődő magyar-román tárgyalásokra induló Hory András előtt Teleki miniszterelnök a következőképpen foglalta össze a határmódostással kapcsolatos elgondolásait: "A néprajzi adottságok alapján olyan ésszerű javaslatot kell a románok elé terjesztenünk, amelyet nyugodt lelkiismerettel képviselhetünk, és amelyet a románok is elfogadhatnak... Ebből a felfogásból kindulva rajzoltuk meg az új határvonalat, amely nagyjából a Maros folyó vonalát követné, úgy azonban, hogy a székely vármegyék teljes egészükben Magyarországhoz térnének vissza..."[4 A magyar igényekkel szemben azonban a románok csak]*egy keskeny határmenti sáv*, mintegy 12-14 000 km²-es terület, a Trianonban Romániához csatolt Erdély mintegy 12-14%-ának visszaadását tartották elképzelhetőnek de még ezt is egy *lakosságcserével* köthették volna össze -- ami a magyar fél számára természetesen elfogadhatatlan volt. (Úgy tűnik, a románok tarsolyában volt még egy "nagylelkűbb" javaslat is: a berlini magyar követ 1940 augusztus 15-i számjeltávirata ismerteti egy bukaresti tervet, mely szerint a határvonal a "Bükk-hegységen [keresztül], majd Szilágysomlyótól nyugatra Borosjenőig, onnan [a] Fehérkőrös[től a] trianoni határig [húzódik]. Délen Arad és Maros határról, északon Nagybánya - Radna-hegység vonalról volnának hajlandók tárgyalni."[5] Bár számos diplomáciai forrás alapján úgy tűnik, hogy]*Berlin eredetileg nem támogatta, hogy a Székelyföld is az anyaországhoz kerüljön*, végül Bécsben a "döntőbrák" a "bővített korridoros" megoldás alapján osztották meg a vitatott területet Magyarország és Románia között. Mivel a második világháború alatt, vagy után készült javaslatokban, határtervekben többször is hivatkoztak arra, hogy nem szabad elkövetni a bécsi döntőbráskodás során elkövetett hibákat, nem érdemtelen röviden arra is kitérni: milyen nehézségeket vetett fel az új határ? Az alapvető probléma az volt, hogy a "bővített korridoros" megoldással ugyan a Székelyföld ismét az anyaországhoz került, de döntően román többségű vármegyéket (Máramarost, Beszterce-Naszódot és Szolnok-Dobokát) is Magyarországhoz csatoltak. Emiatt pedig *majdnem annyi erdélyi román került magyar fennhatóság alá, mint magyar.* (A szakirodalomban található számadatok igencsak eltérőek. Rónai a már idézett művében azt állítja, hogy az 1941-es népszámlálás az átcsatolt 43.104 km²-nyi területen 3,011.000 lakost talált, amiből 1,867.000 volt magyar (62%) és 1,036.000 román (34.4%). Ezzel szemben Varga E. Árpád adatai szerint 1941-ben kerekítve 2,587.000 lakos élt Észak-Erdélyben, amelyből 1,344.000 volt magyar és 1,167. 000 román nemzetiségű. A magyar adatoktól természetesen a románok erősen eltérnek. gy például az egyik szakmunka szerint 1940. január 1-én Észak-Erdély lakosságának 50,2%-a volt román és mindössze 37%-a magyar, egy 1943-as romániai statisztikában pedig 1,304.000 román (48%) és csupán 968.000 magyar (42%) szerepel.[6).

Bár a román impérium alól szabaduló magyarság szinte egyöntetű örömmel fogadta, hogy visszatérhet az anyaországhoz, ám az erdélyiek hamarosan saját bőrükön tapasztalhatták, hogy milyen problémákat okoz a "korridoros" határrevízió. Például az új határ ketté vágta a

kalotaszegi medencét, valamint a földrajzilag összetartozó háromszéki és barcasági medencét. A Mezőséget ráadásul úgy osztotta ketté, hogy azáltal fontos közutakat és vasutakat is kettévágott, ami miatt a Székelyfölddel történő vasúti és közúti összeköttetés vált igen nehézé.⁷

Végeredményben egyetérthetünk az "erdélyi kérdés" egyik legjobb magyarországi szakértője, Rónai András józan megállapításával: "A két terület között vont nyugat-kelet-délkeleti irányú államhatár ugyanolyan mesterséges határ volt, mint a Trianonban az Alföld szélén megvont észak-déli határ."⁸

A második világháborús harctéri eseményeket alakulásával, 1942-43 során mind a szövetséges angolszász országokban és a Szovjetunióban, mind Magyarországon megkezdődtek az előkészületek a háború utáni béketárgyalásokra.

A washingtoni külügyminisztérium Tanácsadó Bizottsága keretében megalakult Területi Albizottság egy 1943. március eleji javaslatában több alternatív elképzelést is felvázolt. Ezek egyikében egy kb. 9.000 km²-es sáv Magyarországhoz csatolását javasolták, ahol az ott élő magyarok létszáma meghaladta volna a románokét (300 000:200 000), egy másikban pedig északon még egy nagyobb terület, Szatmár és Szilágy megyék egy részének Magyarországhoz csatolását is javasolták. Ezáltal egy 14.500 km²-es terület került volna magyar fennhatóság alá, amelyen egyaránt 400 - 400 ezer magyar illetve román élt volna. Ezt esetleg ki lehetett volna egészíteni egy *lakosságcserével*: a 400 ezer román helyébe került volna a román uralom alatt maradt mintegy 600 ezernyi magyar, a *székelyek pedig területi autonómiát* kaptak volna.⁹

A londoni Külügyi Kutató és Sajtószolgálat szakértői egy kis mértékű, "nyelvhatáros" határkiigazítás helyett (amelyet azért nem tartottak szerencsésnek, mivel abban az esetben fontos közlekedési, kereskedelmi útvonalakat vágna ketté az új határ), egy, "a Bihar hegység tengelyében húzódó észak-déli határral" javasolták ketté osztani Erdélyt.[¹⁰ Ez már csak azért is ésszerűbbnek tűnt, mivel: "Az Jígy Magyarországhoz kerülő román többségű vidék... mintegy *ellensúlyát* képezhetné a Romániához tartozó székely megyéknek. A kisebbségek nagyjából *kiegyenlítődnének* a határvonal mindkét oldalán, körülbelül háromnegyed milliós szinten."¹¹

Mindent összevetve, az angolszász szakértői javaslatoknak több közös pontjuk is volt: 1) külön kezelték a Magyarországgal érintkező, de vegyes népességű Partium, valamint a magyar többségű Székelyföld kérdését. Úgy vélték, hogy más megoldást kell találni az egyikre is és a másikra is. 2) Ebből következően mg -- az "etnikai méltányosság" és a "legkisebb változtatások" elvére hivatkozva -- a Partium (vagy egy része) Magyarországhoz csatolását támogatták, addig *elvetették azt a megoldást, hogy egy korridorral csatolják Magyarországhoz a Székelyföldet*. Ez utóbbi terület kérdését vagy *népességcserével*, vagy a székelyeknek adandó *autonómiával* vélték megoldhatónak.

Az angol és amerikai békeelőkészítés során született javaslatok a béketárgyalások során azonban rendre "elfelejtődtek". Hiába dolgoztak ki ugyanis a szakértők olyan területrendezési módozatokat, amelyekkel -- reményeik szerint -- hosszú távon meg lehetett volna békteni a két nemzetet, a Külügyminiszterek Tanácsában folyó alkudozások már csak a pillanatnyi nyers nagyhatalmi érdekeket tükrözték. Igaz ugyan, hogy Byrnes amerikai külügyminiszter még 1945 őszén is javasolta, hogy csatoljanak Magyarországhoz egy 3.000 négyzetmérföldes (7.680 km²) területet,¹² azonban a későbbi tárgyalásokon, tapasztalván a merev szovjet ellenállást, visszavonta javaslatát.

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy egyelőre még nem ismeretes, hogy a szovjet békeelőkészítésben résztvevő szakértők által készült-e valamiféle, akárcsak vázlatosnak is tekinthető tervezet a magyar-román határra vonatkozólag.¹³

Mielőtt áttekintenénk azt, hogy 1945-46 folyamán milyen konkrét határtervek, javaslatok készültek Magyarországon, nem érdektelen arra is kitérni,] *milyen elképzelések, remények éltek az erdélyi magyarság körében a magyar-román határ kérdésével kapcsolatban*, és voltak-e konkrét javaslatok az "erdélyi kérdés" megoldására?

A kérdés megválaszolása nem könnyű, ugyanis közvéleménykutatások természetesen nem készültek, ezért csak a kevésbé megbízható korabeli beszámolókra, jelentésekre, újsághekre

támaszkodhatunk. Ezek a források pedig egyértelműen arról számolnak be, hogy *az észak-erdélyi magyarság* a húsz éves román elnyomással a háta mögött, valamint megtapasztalván a visszatérő román államapparátus vad sovinizmusát (nem is beszélve a csendőrség és a Maniugárdák atrocitásairól) *semmiképp sem akart ismét román uralom alá kerülni*. Igen sok beszámoló azt állítja: akkora az *elkeseredés*, hogy abban az esetben, ha a nagyhatalmak döntése miatt ismét román impérium alá fognak kerülni, a magyarság tömegei "zúdulnak" majd Magyarországra. Másfelől viszont igen nagy (most már tudjuk: túlzott) volt a *remény*: nagyon sokan abban bizakodtak, hogy a "békecsináló" nagyhatalmak nem fogják ismét elkövetni a trianoni igazságtalanságokat és Erdély egy részét Magyarországnak fogják télni. Például egy 1945 őszi, Romániából származó levél szerzői -- "helyszínen gyűjtött tapasztalatok" alapján -- azt állították, hogy "a székely nép jórésze is beletörődne abba, hogy végre átrendeződjék Románia és Magyarország tiszta nemzeti állammá" és emiatt még a *lakosságcserébe is beleegyeznének*. Annál is inkább, mivel "A székely nép annyira eldöntötte magában a román uralomtól való elszakadást, hogy inkább hajlandó szovjet-tagozatállam lenni, mint a románsággal egy állami életet élni." [14 Azt, hogy mennyire megbízhatóak ezek a "helyszínen gyűjtött tapasztalatok", hogy valóban akkora volt-e az elkeseredés, amiről a levél beszámol, -- valószínűleg már sohasem fogjuk megtudni. A rendelkezésünkre álló források alapján azonban úgy gondoljuk: az erdélyi magyarság jó része (elsősorban a határok mellett élő partiumiak, de még a székelyek egy része is) feltétlenül támogatta, hogy Erdély egy részét ismét Magyarországhoz csatolják. (A partiumi magyarság és a székelyek "szeparatizmusát" -- vagyis azt, az általunk érthetőnek és jogosnak tartott igényt, hogy a saját államukban éljenek - a román források is megerősítik. 15 Meg kell azonban jegyezzük, hogy a korabeli prefektusi, rendőrségi jelentésekkel igen óvatosan kell bánni, ugyanis az államapparátus sovinizta beállottságú alkalmazottai szemében már az is "szeparatizmusnak" számított, ha 1945 és 1946 március 15-én a helybeli magyarok a nemzeti zászlóik alatt, népviseletbe öltözve fölvonulást tartottak, vagy külön bálokat rendeztek.)

Ami az 1945-46-os évek politikai vezetőrétegét illeti, többféle elképzeléssel találkozunk. A *magyar szociáldemokraták* vezető politikusai (Bruder Ferenc, Pásztai Géza és mások) 1945 tavaszáig-nyaráig *az önálló, vagy autonóm Erdély koncepcióját támogatták*, 1945 nyaratól azonban az RSZDP központja "leintette" a kolozsvári "autonómistákat" és ettől kezdve a szociáldemokrata sajtóban (sem) lehetett feszegetni ezt a kérdést. (A korabeli vezető erdélyi magyar szociáldemokrata politikusok közül egyedül *Lakatos István* volt az, aki -- Petru Groza kinevezése és a román adminisztráció Észak-Erdélybe történő visszatérését követően -- *támogatta Erdély megosztását* a két nép között. Többek között 1946 tavaszán a Kolozsvárra is ellátogató John Mack angol munkáspárti képviselő előtt Lakatos kijelentette: "a nagy demokrata elrendeződés során csak egy megoldást tart lehetségesnek, ha minden nép teljes egészében a saját fajtájához csatlakozhat." 16)

Az észak-erdélyi magyar *kommunisták* (beleértve a Magyar Népi Szövetség kolozsvári vezetőit is) a Moszkva-barát Petru Groza kinevezéséig Észak-Erdély (vagy a vérmesebbek szerint egész Erdély) autonómiájának voltak hveij[17, ám a kommunista párt részleges hatalomra kerülése, március 6. után *elkötelezték magukat Románia területi integritása mellett*. A magyar kommunisták ugyanis meg volt arról győződve arról, hogy a sikeres román, és a sikertelen magyar "kiugrás" miatt Magyarországnak nincs esélye arra, hogy a béketárgyalásokon számottevő határmódosítást érjen el, ezért *nem is tartották érdemesnek, hogy a határkérdéssel foglalkozzanak*. (Részben ez a meggyőződés vezette az MNSz vezetőit is akkor, amikor 1945 novemberében -- Groza és az RKP vezetőinek nyomására -- kiadott nyilatkozatukban hajlandóak volt kiállni Erdély trianoni határai mellett.[18)

A kommunisták determinizmusát azonban a háború előtti magyar elit helyben maradt reprezentánsai nem osztották. A Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök köré tömörülő, és a történelmi egyházak, valamint a nagy tömegbázissal rendelkező intézmények (Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, a szövetkezeti központok) vezetőiből álló csoport ugyanis 1945 őszén azt javasolta, hogy: "1) Észak-Erdély határmegyéit (Ugocsa, Szatmár, Szilágy, Bihar és Arad) minden erővel törekedjék a magyar kormányzat az anyaországhoz visszaszerezni. Erdély magyarsága ugyanis nagyobb és erősebb Magyarországot akar, hogy

legyen védelme és háttere az erdélyi magyarságnak. 2) A történelmi Erdélyt a Saar-vidék módjára helyezze a békekonferencia 10-15 évre nemzetközi ellenőrzés alá, vagy főkormányzat alá úgy, hogy a főkormányzóság mellett mindkét benszülött nemzet is részt vesz a maga kiküldöttjei útján Erdély kormányzásában.

Ezt a javaslatot csak abban az esetben tartjuk fenn, ha nem sikerülne (ezt nem is reméljük) Erdélyt Magyarországhoz csatolni. E javaslattal szemben a magyarságnak egy másik része Erdélyben néprendevezést kíván olyképpen, hogy Erdély ketté osztassék: román Erdélyre és magyar Erdélyre. Ez a kettéosztás nemcsak a két nép arányszámának megfelelően történnék, hanem hanem a magyar anyaország gazdasági láburaállításának szemszögéből is. Tehát igyekezzék a magyar kormányzat a magyarság részére ércbányavidéket (Nagybánya, Felsőbánya, Kapnikbánya, Erzsébetbánya) és sóbányavidéket (vagy Máramaros, vagy Désakna) kieszközölni."19

1945 novemberében a Magyar Népi Szövetség (amely azzal az igénnyel lépett föl, hogy az erdélyi magyarság nagy többségét képviselje) kiáltványt adott ki, melynek az volt a lényege, hogy ellenzik az "Erdély kettéosztására" irányuló terveket, és "*az erdélyi kérdés*" megoldását *nem a területi revízióban látják*, hanem a "demokrácia megerősödésében", a "határok feloldásában". Ennek hatására 1945 decemberében a csoport tagjai értekezletet tartottak Kolozsvárott és elhatározták, hogy *memorandummal fordulnak a nagyhatalmakhoz*, amelyben többek között kifejtik: a kommunisták-vezette MNSZ nem képviseli erdélyi magyarság többségét, majd kéri a nagyhatalmakat, hogy vegyék figyelembe a magyarság akaratát is. Az elkészült memorandumhoz mellékelt térképen meghúzott határ Romániánál hagyta volna a román többségű észak-erdélyi megyéket, és a Székelyföldet egy Marosvásárhely-Dicsőszentmárton-Torda-Kolozsvár-Nagyvárad sávban húzódó "*bővtett korridorral*" csatolta volna az anyaországhoz, aminek következtében mintegy 1,350.000 magyar, s mintegy 850.000 román került volna Magyarországhoz. (A Dél-Erdélyben maradt magyarok önkéntes lakosságcserével kerülhetek volna magyar fennhatóság alá.)[20 A memorandumot (amelyet Márton Áron római katolikus és Vásárhelyi János református püspökök, valamint Szász Pál az EMGE, Korparich Ede a Kaláka Szövetkezeti Központ, és Lakatos István, a Szövetség Szövetkezeti Központ elnökei rták alá), valamint a térképmellékletet Nékám Sándor, a bukaresti Magyar Politikai Misszió vezetője feltehetően kijuttatta Nyugatra, azonban az már semmi befolyással sem brt a nagyhatalmak állásfoglalására Erdély ügyében.

Budapesten is még 1943-ban megkezdődött a felkészülés a háború befejezése után várható béketárgyalásokra, de az ország nácik általi megszállása után azonban megszakadtak azok a békeelőkészítő munkálatok, amelyeket a külügyminisztérium politikai osztályán és az Államtudományi Intézetben folytak. Több mint egy év kihagyással, 1945 nyarán szinte mindent előlről kellett kezdeni.

1945. júniusában Gyöngyösi János külügyminiszter megbzásából Kertész István megszervezte a külügyminisztérium békeelőkészítő osztályát.²¹ A területi és nemzetiségi kérdések anyagainak előkészítésébe Kertész bevonta az Államtudományi Intézet munkatársait is, tehát azokat a szakembereket, akik az 1938-1940-es határtervek kidolgozásában is részt vettek: Rónai András, Jakabffy Imrét, Dajbukát Györgyöt és mások. A magyar-román határtervek kidolgozásánál a szakértők azzal számoltak, hogy -- amint azt augusztus elején Demeter Béla, a békeelőkészítő osztály Erdély-szakértője megfogalmazta: "Bizonyos, hogy a békeelőkészítő munka legnagyobb problémája az erdélyi kérdés, már csak azért is, mert *jitt reményünk lehet a status quotól eltérő rendezésre.*"[22 (A kiemelés tőlünk.)

A legkorábbi, eddig ismeretes határterv (amely nemcsak a romániai, hanem a jugoszláviai, csehszlovákiai és ausztriai határ kérdésével is foglalkozik!) még 1945 augusztus elején készült.²³ Szerzője, Némethy-Benisch Artur minisztériumi tanácsos abból indult ki, hogy az 1944. szeptember 12-i román-szovjet fegyverszüneti egyezmény 19. pontjában lefektetett rendelkezésekre²⁴ hivatkozva "be kell nyújtanunk a maximális kvánságunkat". Ennek megfelelően Máramaros, Szatmár, Szilágy, Bihar és Arad megyék Magyarországhoz csatolását -- vagyis egyfajta] *partiumos megoldást javasolt.*

Erdély történelmének egyik legkiválóbb kutatója, Makkai László -- aki amiatt is szorgalmazta a határrevíziót, mivel úgy vélte: "Groza Péter kormányzatának kétségtelen jóindulata nem

lehet eléggé biztosíték arra nézve, hogy a jövőben a lappangó román reakció erői nem fognak az erdélyi magyarság ellen fordulni."[25 -- ugyancsak a Partiumos Magyarországhoz csatolását javasolta. A] *korridoros megoldásról* az volt a véleménye, hogy "Mint minden korridor, gyűlöletes lélektani hatást kelt, s inkább nemzetek közti összeütközések tűzfészke, mint tartós megoldás lenne. Nem hihető, hogy akár a békeszerződésnél befolyást gyakorló hatalmak, akár a románság belemenne..." A *határkiigazítás esetén* pedig -- hasonlóan némely angol elképzeléshez -- úgy vélte, hogy "akkora terület birtokába [kellene] juttatni Magyarországot, mely a rajta élő román lakosság *kitelepítése* után elegendő lenne a román fennhatóság alatt maradó erdélyi területek magyarságának elhelyezésére".

1945 szeptemberében I. Tóth Zoltánt, a Történettudományi Intézet fiatal történésze, *kidolgozta a partiumos megoldás érvrendszerét*. A "Magyarország igényjogosultsága a Partiumhoz" című dolgozatában[26 a szerző a népesedési, politikai és történelmi érvek mellett] *elsősorban a földrajzi-gazdasági érvekre* helyezte a fő hangsúlyt: a Partium hegyvidéki része évszázadok óta az alfölddel áll gazdasági-kereskedelmi kapcsolatban; a trianoni határ megszakítja a természetes gazdasági és közlekedési útvonalakat. A népesedési érveknél pedig I. Tóth felhozta, hogy a terület alkalmas egy *esetleges tömeges népeségcseréhez*. Végezetül úgy látta: "A Partium Magyarországhoz csatolása véglegesen lezárna a területi-népeségi alapon álló évszázados magyar-román vitát... A pusztán etnikai jellegű határ felbortaná a földrajzi-gazdasági egységet és újabb vitáknak hintené el a magvát. Az új határok közt lakó román népelem nemzeti jogai messzemenő biztosítékokat fognak nyerni, mégpedig *a romániai magyarság jogaival egyenlő mértékben*." (Kiemelés tőlünk.) Bár Kertész István jobbnak találta volna, ha egy konkrét, kidolgozott tervezet helyett általánosabb elgondolásokkal lépnének fel a nagyhatalmaknál, Gyöngyösi mégis megbízást adott Jakabffy Imrének, hogy készítsen el egy részletesen kidolgozott "partiumos" határtervet. (Az Államtudományi Intézet munkatársa már az első és a második bécsi döntést megelőző háttérmunkálatokban is részt vett, nevéhez fűződik egy Közép-Európa Atlasz elkészítése is.) Jakabffy tervezete kidolgozásakor abból az előfeltevésből indult ki, hogy "Ha az európai területi rendezést valóban az igazságnak megfelelően és a demokratikus önrendelkezési jog szemmeltartásával hajtják végre, akkor a magyar-román határ trianoni vonala semmiképp sem maradhat meg."[27 Október-november folyamán elkészült az erdélyi kérdés területi megoldására irányuló tervezetének első alapfogalmazása, statisztikai vázlatja és térképezése. Ebben az időszakban több feljegyzésében is áttekintette az erdélyi kérdés területi megoldásának lehetőségeit. Végig tekintve a különböző típusú határváltoztatási módokat, úgy látta, hogy *mind egyik legalább annyi hátránnyal jár, mint előnnyel*. Mivel 1945 végétől (a kiújult pártharcok miatt) gyakorlatilag *hónapokig szüneteltek a békeelőkészítési munkálatok*, Jakabffy részletes határterve is csak 1946 április elején elkészült el. A korabeli elnevezése nyomán a szakirodalomban "*a 22.000 km²-es*"-ként ismeretté vált határtervben az új magyar-román határ "északról kiindulva a Halminál találkozó magyar -- volt csehszlovák-román -- határösszeszőgelléstől felkanyarodik az új határ az Avas-hegység gerincére, innen a Szatmár és Máramaros megyék határául szolgáló hegygerincen fut egészen Kapnikbányáig. Ezt megkerülve délnyugatra kanyarodva majdnem egyenes vonalban fut a Szamos szurduki fordulójáig, ezen keresztülhaladva az Almás és Egregy patakok közti vízváltáson húzódik Csucsá és Sebesvár között a Sebeskörös, majd felfut a Bihar hegység gerincére. Innen kezdve a történeti Erdély határát követi Arad megyéig, majd a Bihar és Arad megye közti határt követi egészen a Borossebes és Borosjenő közti Fehérkörös völgyéig, majd ezen keresztülágva dél felé fordul a Marossal párhuzamosan húzódó Hegyes-Drócsa hegyvonulat gerincére, s ezen halad a Gyorok-Máriadna közti Maroskapuig. Innen délnyugati irányba fordul a határ és Vingától északra, Billédtől nyugatra húzódva meghatározza Arad és Temesvár vonzási körét. A jugoszláv határt Zsombolyától északnyugatra Nagykömlősnél éri el."[28 Jakabffy azzal indokolta ezt a megoldást, hogy: "...igyekeztünk a területi igényt a lehető legszűkebbre mérsékelni, amikor 22.000 km²-en 900.000 román kerülne magyar területre és ezzel szemben még mindig 1,060.000 magyar maradna román területen, az 1930. évi román népszámlálás adatai szerint. Ennek a területnek a lélekszáma olyan, hogy amennyiben a két kormány még a nemzetiségi kisebbségek

egyensúlya ellenére sem tudna egy, az Atlanti Charta és a Lenin-Sztalin-i elveket kielégítő nemzetiségi rendezést életbe léptetni, lakosságcserét is végre lehet hajtani, mert ezen a területen a románok kiköltözése után az egész erdélyi magyarság elhelyezhető lenne. A lakosságcsere gondolata azonban csak mint végső remédium szerepel."

A tervezet heves vitákat váltott ki. A külügyminiszter legfőbb kifogása az volt, hogy "túlóan magyar szempontok érvényesülnek" benne, ugyanis a 495 ezer magyarral 865 ezer román is Magyarországhoz került volna. Mivel Rákosi Máttyás az 1946 március végi titkos moszkvai útja alkalmával olyan géreteket kapott a szovjet vezetéstől, hogy egy 4-10.000 km²-nyi terület Magyarországhoz csatolásáról szó lehet,[29 hirtelen módostani kellett a magyar igényeket is. Nagy Ferenc ezért a moszkvai útja előtti nap este megbzta Kertészt, hogy az másnapra (!) készttessen el egy "szerényebb" határtervet. Jakabffy tehát április 8-ról 9-re virradó éjszaka elkészítette a második tervezetét, (amit az elkészülés körülményei miatt a békeelőkészítő osztályon csak "*Jéjjeli vonalnak*" hvtak). Ezen már csupán 11.800 km²-nyi terület átcsatolását szerepelt, amelyen 442 ezer magyar és 421 ezer román élt. Ez tulajdonképpen egy kompromisszumos megoldásnak tekinthető a "nyelvhatáros" és a "partiumos" megoldások között. (Jakabffy szerint valójában ez a kompromisszum nem Nagy Ferenc, hanem *Rákosi fejében született meg*.30) A delegáció tehát mind a két határtervet magával vitte, de -- mint utólag világossá vált -- teljesen fölöslegesen, mivel a szovjetek még ezt a szerényebb tervet sem támogatták, a delegáció tagjai Sztálintól még csak biztatást sem kaptak...

A Jakabffy-féle "partiumos" megoldásnak azonban *több ellenzője* is akadt a Békeelőkészítő Osztályon és az Államtudományi Intézetben. Többek között az "erdélyi kérdés" két ismert szakértője, Teleki Géza és Rónai András "jogfeladással, nemzetárulással" vádolták Jakabffyt, és a tervezetét támogató Révay Istvánt, az Államtudományi Intézet vezetőjét.[31

Rónai még jóval a Jakabffy-terv elkészülte előtt, 1945 októberében elkészített egy terjedelmes Memorandumot,32 amelyben többféle nézőpontból is részletesen elemezte az "erdélyi kérdést", és végig tekintette a különféle megoldási módozatokat. Egyrészt *]*nem tartotta szerencsésnek az etnikai alapon végrehajtott revíziót, mivel ebben az esetben szerinte Magyarország csupán 4.400 km²-t követelhetett volna vissza Romániától. Megállapította, hogy még abban az esetben is, ha a keskeny magyar többségű sáv mögötti vegyes népességű zóna is visszatérne az anyaországhoz, (az gy adódó határ Nagybánya - Szilágysomlyó vonaltól nyugatra húzódna, érintve Élesdet, benyúlva "két nagyobb öböllel" a Fekete- és Fehér-Körös völgyében,[33 Máriaradnánál érné el a Marost, majd azon futna végig a trianoni határig), az erdélyi magyarságnak mindössze 29%-a (kb. 490.000 fő) kerülne vissza Magyarországhoz, miközben a mintegy 12.000 km]² kiterjedésű terület összlakosságának (910.000 fő) alig a fele lenne magyar. Másrészt arra a következtetésre jutott, hogy mindazok, "akik az erdélyi magyar kérdést etnikai alapon és területi revízióval akarják mindenképpen megoldani, viszont a határmenti magyar nyelvterület kicsinységével tisztában vannak, *csak a korridor-megoldást tartják keresztülvihetőnek*." (Bár Rónai is tisztában volt vele, hogy ez a megoldás igen sok problémát okozna mind közlekedési, mind gazdasági szempontból, de mégis *ezt tekintette a legkevésbé rossz* megoldásnak.) Amint világossá vált, hogy 1946 áprilisára a "partiumos" megoldás alapján készül el a hivatalos magyar-román határterv, Rónai András és Demeter Béla közös feljegyzésben fejtették ki a Jakabffy-féle tervezettől eltérő javaslatukat.[34 Kifejtették, hogy egyfelől a területi felosztás nem történhet meg etnikai alapon Erdély nemzetiségileg kevert mivolta miatt. Másfelől viszont "igyekezni kell az inkább magyar jellegű területeket Magyarországhoz visszacsatolni és a túlnyomóan román többségű területeket Romániánál hagyni." Ezek után -- a gazdasági és természetföldrajzi szempontokat is figyelembe véve -- azt javasolták, hogy a Szamosok vízvidéke mindenképpen kerüljön vissza Magyarországhoz, -- a] *délkeleten hozzá kapcsolódó Székelyfölddel egyetemben*. Mindezen területek mellett pedig a két szakértő szerint "a Körösök és a Maros folyó vidékének közvetlenül az alföldre néző, s gy vízrendészeti, közlekedési és gazdasági csere szempontjából leginkább az alföldre utalt s jelentős részben magyar többségű területének Magyarországhoz való visszacsatolása indokolt." Végezetül pedig arra a következtetésre jutpttak, hogy bár az általuk javasolt területmegosztás: "mindkét ország alakját eléggé kedvezőtlené tenné és Erdély belsejében főleg közlekedési szempontból elég sok nehézséget

támasztana, de... *jobb megoldás nincs.*" (Kiemelés tőlünk.) A dolog érdekessége, hogy az elfogadott, "hivatalos" határtervek mellett Nagy Ferenc Rónai és Demeter elaborátumát is magával vitte Moszkvába...

A Békeelőkészítő Osztályon, és az Államtudományi Intézetben készült tervezetek mellett azonban több "civil" javaslat is született 1945-46 folyamán. Ezek közé tartozik egy ismeretlen szociáldemokrata 1945. szeptember eleji feljegyzése Nagybánya gazdasági jelentőségéről.[35 Ebben a szerző azt javasolja, hogy a budapesti kormányzat Nagybányát és környékét]*gazdasági okok miatt* mindenképpen igyekezzen "megszerezni". Ugyancsak *Nagybánya Magyarországhoz csatolását szorgalmazták* a Magyarországi Mérnökök Egyesülete részéről készült feljegyzésben is.[36 Ezzel szemben a Debreceni Tudományegyetem tanácsa által "a béketárgyalásokkal kapcsolatban elvégzendő munkálatok elvégzésére kiküldött bizottság" 1946. januári jelentésében³⁷ az *önálló, vagy az autonóm Erdély tervét* támogatták és *ellenezték annak felosztását*. Ugyancsak az önálló Erdély tervét támogatta egy 1946 januári javaslat (a szerzőt nem ismerjük). Az anonim szerző úgy vélte, hogy: "Erdély földje... geográfiailag és gazdaságilag annyira integráns része Magyarországnak, hogy ennek az egységnek akár Trianon, akár a bécsi döntés-szerű határokkal való szétdarabolása mindenkinek csak kárára van... Erdély népeinek, magyaroknak és románoknak egyaránt óhaja és követelése az önálló Erdély."³⁸ (Kiemelés az eredetiben.)

1945 ősze és 1946 nyara között számos olyan határterv született, amelynek szerzője (szerzői) a "nemzeti felbuzdulás" által vezetettve fogalmazta meg javaslatait. Ezen "önjelölt szakértők" közé sorolható az alább közölt tervezet készítője, *Dr. Szenner József* is.

Szenner József 1881. július 7-én született az akkori Maros-Torda vármegyei Nagyernyén. Kolozsváron végezte a jogi tanulmányait, majd az első világháború előtti években járási szolgabró volt a szülőföldjén. 1918 végén a Károlyi-kormány kinevezte Maros-Torda vármegye főispánjává, de a román megszállás miatt ténylegesen már nem töltötte be a tiszét. A két világháború között Budapesten ügyvédkedett, és hosszabb ideig az Irredenta Szövetség főtitkára volt. 1945-ben lépett be a Független Kisgazdapártba (annak a jobboldalához tartozott), az 1945 novemberi parlamenti választások után pedig pártja listáján bejutott a nemzetgyűlésbe.[39

Tervezetét valamikor 1946 májusában vethette paprra, mindenképpen a "22.000-es" terv nyilvánosságra kerülése után. Ez a munkája feltehetően egyfajta válaszreakció volt a több kisgazdapárti politikus által is brált Jakabffy-tervvel szemben, amely Romániánál hagyta volna a Székelyföldet. Amint a cmlapon található, kézzel rott feljegyzés mutatja, a dolgozat eljutott a Békeelőkészítő Osztály vezetőjéhez, Kertész István meghatalmazott miniszterhez is, majd irattárba került...

Miben hasonlt, és miben különbözik Szenner munkája a többi, 1945-46 folyamán készült határtervektől? Egyrészt a "bővített korridoros" tervezetekhez sorolható, azonban] *megpróbál egyidejűleg az etnika szempontokra, és a földrajzi, közlekedési, gazdasági viszonyokra is tekintettel lenni*, emiatt pedig egy meglehetősen sajátságos alakú területet rajzolt meg a szerző. (Lásd a Szenner által készített térképvázlatot.) Amennyire csak lehetett, Szenner is a *természetes határokhoz* próbált igazodni még abban az esetben is, amikor esetleg emiatt csorbult a nemzetiségi elv (a véleménye szerint ugyanis a határok tartósságát veszélyeztette volna az etnikai szempontok "túlzott kihangsúlyozása"). Másrészt azonban a "partiumos" megoldáshoz annyiban hasonlt, hogy Szenner is a "*kölcsönös kiegyenltődés*" *alapjára helyezkedik*, vagyis annyi románt szándékszik Magyarországhoz csatolni, mint amennyi magyar román uralom alatt marad. (Ez a megoldás, mint láttuk nem volt idegen az angolszász szakértőktől sem.) Szenner munkáját azonban Jakabffy, de akár Rónai tervezetektől az különbözteti meg, hogy mg az utóbbiak az 1930-as román népszámlálást vették alapul, addig az előbbi az 1910-es magyart. Szerzőnk arra hivatkozik, hogy csak gy kaphatunk tiszta képet, csakhogy ezáltal egyszerűen nem veszi tudomásul az 1918 óta végbement "etnikai átrendeződést", vagyis az erdélyi városok elrománostása következtében beállott etnikai arányok megváltozását.

Mennyiben tekinthető Szenner -- Jakabffy Imre szavaival élve -- "álomkergető és utópisztikus térképrajzolónak"? Lehet, hogy az volt. De ne feledjük: *ezek az évek az álmodozások évei is*

voltak. Az erdélyi magyarság tömegei reménykedtek abban, álmodoztak arról, hogy az újabb békerendezésnek köszönhetően végre visszakerül az anyaországhoz.

A probléma "csupán" az, hogy szerintünk a budapesti vezetés igen keveset tett azért, hogy ebből az álomból valami meg is valósulhasson! *A magyarországi békeelőkészítő munkálatok ugyanis eleve későn kezdődtek el*, ráadásul a pártok a nemzetgyűlési választások előtti hónapokban a választási előkészületekkel voltak elfoglalva, majd 1946 elejétől a pártcsatározások kötötték le figyelmüket. Emiatt *a koalíciós pártoknak 1945 áprilisáig nem volt közös békeprogramja*, ezért a külügyminisztérium békeelőkészítő tevékenysége a pártoktól függetlenül folyt. Az elhúzó párharcok miatt *értékes hónapokat veszített Magyarország*. Ennek következtében például a magyar területi igényeket is tartalmazó Memorandumot akkor készítették el (április 27-én), illetve nyújtották be a szövetséges hatalmak budapesti képviselőinek, amikor a nagyhatalmak külügyminiszterei tíz nappal korábban (április 16-án) megegyeztek, hogy visszaállítják a trianoni magyar-román határt. A moszkvai és nyugati úttal is legalább fél évet késtek -- miközben a román vezetés már 1945 szeptemberében ismertethette Moszkvában a magyar-román határvitával kapcsolatos álláspontját.

A magyar pártpolitikusok jó része -- tisztelet a kevés kivételnek -- igen felelőtlenül viszonyult a közlegő béketárgyalásokhoz. (Fölöttébb jellemzőnek tartjuk, hogy amikor a nemzetgyűlés külügyi bizottságának 1946. május 7-i ülésén fölmerült, hogy végre megkezdhetné az ülését a Kovács Imre által kezdeményezett békeelőkészítő albizottság, Révai József azzal hártotta el a javaslatot: "Most nem érünk rá!"[40] Sem a pártok vezetői, sem a kormány illetékesei *]nem fordítottak kellő figyelmet a román békeelőkészítésnek, illetve békepropagandának.* (Pedig a bukaresti diplomáciai képviselőtől számos jelentés érkezett Budapestre, amelyekben a román békeelőkészítési munkálatokról számoltak be!)

A hiányos nyelvtudású (!) külügyminiszter, Gyöngyösi János *igen gyenge felkészültségről tett tanúbizonyságot*.⁴¹ *Képtelen volt eligazodni a nemzetközi erőviszonyokban.* Igen jellemző, hogy bár a Külügyminiszterek Tanácsa 1946. május 7-i ülésén eldőlt, hogy visszaáll az 1938-as magyar-román határ, de Gyöngyösi (és vele a pártpolitikusok, valamint a közvélemény jó része) még mindig abban reménykedett: a párizsi béketárgyalásokon majd el lehet érni, hogy - ha a 22.000 km²-es területet nem is, de legalább egy 4.000 km²-es sávot visszacsatoljanak Magyarországhoz. Azonban szeptemberben Párizsban elutasították a magyar igényeket. *Az álmodozások kora véget ért...*

Jegyzetek

1 Az 1919-1940 és az 1945-46-ban készült különböző tervezetekből, javaslatokból a közeljövőben egy bő válogatás fog megjelenni: Bárdi Nándor-Vincze Gábor: *Javaslatok, tervek, dokumentumok az erdélyi kérdés rendezésére 1918-1940, 1945-1946.* Magyar Kisebbség Könyvtára, 1997.

2 Rónai András: *Térképezett történelem.* Bp., 1989. Magvető, 211. p.

3 Rónai, i. m., 227--229. p. (A szerző itt közli Erdély területi megosztásának három alaptípusát.)

4 Hory András: *Bukaresttől Varsóig.* Bp., 1987. Gondolat, 312. p.

5 *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945.* V. kötet (Összeáll.: Juhász Gyula) Bp. 1982. Akadémiai, 466. p.

6 Rónai i. m., 250. p.; Varga E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén.*

Jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez.

Bp., 1992. Regio Könyvek, 145. p.; Muat, M. - Ardeleanu, I.: *România dup Marele Unire.* vol.

II. Partea II-a. Bucuresti, 1988. Ed. tiinific i Enciclopedic, 1268. p. (Idézi: Balogh Béni: *A*

magyar-román viszony és a kisebbségi kérdés 1940 őszén. Limes 1996. 3. sz. 88. p.); Csatári

Dániel: *Forgószeiben. (Magyar-román viszony 1940-1945).* Bp., 1968., Akadémiai, 31. p.

- 7 A Nagysármás környékén benyúló -- a kortársak által gúnyosan "Göring-has"-ként emlegetett -- határ megvonásánál nem néprajzi elvek döntöttek, hanem a sármási gázmező birtoklásának kérdése.
- 8 *Rónai*, i. m. 245. p.
- 9 *Amerikai béketervek a világháború utáni Magyarországról* (szerk.: Romsics Ignác). Gödöllő, 1992. Typovent, 189. p.
- 10 *Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról 1942-1943.* (Az iratokat közli, bevezető tanulmány, jegyzetek: Bán D. András) Bp., 1996. Osiris, 79. p.
- 11 Idézi: Romsics Ignác: *Helyünk és sorsunk a Duna--medencében.* Bp., 1996. Osiris Kiadó, 117. p.
- 12 Lásd: Fülöp Mihály: *A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés (1947).* Bp., é. n. [1993], Héttorony Könyvkiadó, 52. p.
- 13 Tofik Iszlamoğlu tanulmányából (*Erdély a szovjet külpolitikában a második világháború alatt.* Múltunk, 1994. 1-2 sz.) az tűnik ki, hogy a szovjet békeelőkészítés 1943-44 folyamán vagy az önálló Erdély, vagy a Romániához visszakerülő Erdély alternatívájában gondolkodott.
- 14 Magyar Országos Levéltár Jelenkori Gyűjtemény (a továbbiakban: MOL) XIX-J-1-a, (Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztály iratai) 63. doboz, IV-149, 40.638/Be.
- 15 Onioru, Gheorghe: *Aliane i confruntri ntre partidele politice din Romnia (1944-1947).* Bucuresti, 1986. Fundaia Academia Civic, 165-169. p.
- 16 MOL XIX-J-1-a, 60. doboz, IV-131. tétel, 83/pol-1946. (Nékám Sándor 1946. május 4-i bizalmas beszámolója J. Mack kolozsvári látogatásáról.)
- 17 Erről bővebben lásd: Molnár Gusztáv: Önrendelkezési törekvések az "Észak-Erdélyi Köztársaság" idején. In: *Autonómia és integráció.* Bp., 1993. Magyar Szemle Kiadása, 92-139. p.
- 18 Bővebben lásd: Vincze Gábor: A marosvásárhelyi "Rubicon". A Magyar Népi Szövetség útja a "nemzetiségi anyaszervezettől" a "kommunista fiókszervezetig". In: *Tanulmányok a Maros megyei magyarság történetéből.* Marosvásárhely, Bernády Alapítvány-Lyra Könyvkiadó, 1997. Megjelenés előtt.
- 19 MOL XIX-J-1-a, 63. doboz, IV-149, 40.638/Be.
- 20 *Lakatos István emlékirata.* H. é.n. [Kolozsvár, 198?], gépelt kézirat, 39. p. (Bár erre a memorandumra még nem sikerült rábukkannunk, és csak Lakatos István emlékirata említi, létezésében még sincs okunk kételkedni. A térképet Venczel József egyik munkatársa, Opra Pál rajzolta meg, akinek szóbeli közlése alapján próbáltuk meg rekonstruálni az elcsatolandó terület határát.)
- 21 Kertész István: *Magyar békeillúziók 1945-1947.* Bp., 1995. Európa-História, 145-147 p.
- 22 MOL XIX-J-1-a, 64. doboz, 48/res./Be.-1945. (Demeter Béla: Hozzászólás a békeelőkészítő elgondolásokhoz. 1945. augusztus 1.)
- 23 MOL XIX-J-1-a, 33. doboz, IV-14, 41.254/Bé-1945. (Javaslat Magyarország határainak megállapítására.)
- 24 A fegyverszüneti egyezmény 19. pontja előírja, hogy "a békeszerződésben történő jóváhagyástól feltételezetten Erdély (vagy annak legnagyobb része) adassék vissza Romániának."
- 25 MOL XIX-J-1-a 63. doboz, IV-150, sz. n. (Makkai László 1945. augusztus 23-i javaslata.)
- 26 MOL XIX-J-1-a, 63. doboz, IV-149, 40.386/Bé.-1945.
- 27 MOL XIX-J-1-a, 63. doboz, IV-150, 925/ Bé.
- 28 *ibid.*
- 29 Békés Csaba: *Dokumentumok a magyar kormánydelegáció 1946. áprilisi moszkvai tárgyalásairól.* Regio 1992. 3. sz., 167. p.
- 30 Interjú Jakabffy Imrével. Készítette Vincze Gábor 1995 július 23-án.
- 31 Interjú Jakabffy Imrével. Készítette Vincze Gábor 1995 július 23-án.
- 32 MOL XIX-J-1-a, 63. doboz, IV-149, 40.755/Bé/1945.

33 Ez a "két nagyobb öböl" minden bizonnyal a részben magyar-lakta belényesi medence, és Borosjenő környéke lehet.

34 MOL XIX-J-1-a, 63. doboz, IV-129, 926/Bé. "Az erdélyi kérdés".

35 MOL XIX-J-1-a, 64. doboz, IV-151, sz. n.

36 MOL XIX-J-1-a, 64. doboz, IV-151, 40.230/Be-1945.

37 MOL XIX-J-1-a, 33. doboz, IV-13, sz. n. 269-271. p. (A bizottság tagjai között volt a kisebbségi jog neves professzora, Flachbart Ernő, a népiségtörténész Szabó István, valamint az erdélyi református egyházkerület volt püspöke, ismert ró, Makkai Sándor.)

38 MOL XIX-J-1-a, 33. doboz, IV-14, 278/Bé/1946., "Magyarország az télőszék előtt", 300. p.

39 Szenner József életrajzi adatait lásd: Vida István - Vörös Vince: *A Független Kisgazdapárt képviselői 1944-1949*. Bp., 1991. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, 192-193. p.

40 Idézi: Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája, 1945-1950*. Bp., 1988., Kossuth, 185. p.

41 Auer Pál: *Fél évszázad. Események, emberek*. Washington, 1971. Occidental Press, 267. skk. A kutatás egyébként máig nem foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy az FKGP vezetősége miért a szerény képességű vidéki középiskolai tanárt, Gyöngyösi Jánost jelölte a külügyminiszteri tárca élére, amikor a olyan széleskörű nyugati kapcsolatokkal, komoly diplomáciai tapasztalattal rendelkező szakemberei voltak, mint Auer Pál, vagy Sebestyén Pál.

Forrás: <http://primus.arts.u-szeged.hu/doktar/texts/limes.html>